

Het LEUVEN CHANSONNIER

Persconferentie
24 april 2017

Huis van de Polyfonie
Alamire Foundation

Dominique Allard, Directeur Koning Boudewijnstichting
David Burn, Docent Onderzoekseenheid Musicologie KU Leuven
Bart Demuyt, Directeur Alamire Foundation

Het Leuven Chansonnier

Een nieuw ontdekt manuscript ...

In 2014 verkocht een klein Brussels veilinghuis aan een privé-kunsthandelaar een kavel samengesteld uit een standbeeld, een verluchte initiaal en een liedboek. Het liedboek werd naar de Alamire Foundation / KU Leuven Onderzoeksgroep Musicologie overgebracht voor verder onderzoek. Het resultaat overtrof alle verwachtingen: het bleek te gaan om een tot dan toe totaal onbekend, volledig, laatvijftiende-eeuws chansonnier in zijn oorspronkelijke, met brokaat beklede, band. Vondsten van dergelijke bronnen die bovendien in hun originele vorm zijn overgeleverd, zijn buitengewoon zeldzaam. De laatste vergelijkbare ontdekking dateert van bijna een eeuw geleden. Het manuscript werd door tussenkomst van het Fonds Léon Courtin – Marcelle Bouché dat wordt beheerd door de Koning Boudewijnstichting aangekocht en in langdurige bruikleen gegeven aan de Alamire Foundation, internationaal centrum voor de studie van de muziek in de Lage Landen.

... gehuld in de nevelen des tijds

De herkomst van het chansonnier blijft een mysterie. De eigenaar die het in 2014 liet verkopen, had het gekregen als onderdeel van een erfenis, maar hoe het daarin terecht was gekomen, is onzeker. Verder bevat het manuscript slechts één bezittersmerk: aan het begin van het boekje treffen we een wapenschild aan van de hertogen van Savoye-Nemours, een adellijke familie met bezittingen in de Loirevallei. De letter 'I' op de achtergrond verwijst mogelijk naar Jacques van Savoye, tweede hertog van Nemours (1531-1585). Gelet op de datering van het handschrift, lijkt het echter onwaarschijnlijk dat hij de oorspronkelijke eigenaar was. Om die reden en omdat de eerste bezitter vooralsnog niet geïdentificeerd is, gaat de codex voorlopig door het leven als het 'Leuven Chansonnier'.

Onbekende naast beroemde meerstemmige muziek...

Het elegante, met gekleurde initialen verluchte handschrift bestaat uit zesennegentig perkamenten bladen. Met afmetingen van 12 op 8,5 cm is dit het kleinste tot nog toe bekende meerstemmig chansonnier. Het opent met een geestelijk werk in het Latijn, maar bevat vervolgens negenenveertig, uitsluitend wereldlijke liederen in het Frans. Op één vierstemmig stuk na, zijn alle composities geschreven voor drie stemmen. Oorspronkelijk bestond het corpus uit vierenveertig liederen. De ruimte die voor aanvullingen was voorzien, werd in een later stadium gedeeltelijk opgevuld.

Het handschrift vermeldt geen namen van componisten. Doordat achtendertig stukken ook in andere eigentijdse chansonniers terug te vinden zijn, konden ze echter worden geïdentificeerd en toegeschreven aan vooraanstaande vijftiende-eeuwse Frans-Vlaamse meesters als Gilles Binchois, Johannes Ockeghem en Antoine Busnoys. Twaalf composities in het handschrift zijn uniek en blijken volkomen onbekend. Om de identiteit van deze stukken te onthullen, zal verder musicologisch onderzoek nodig zijn.

... in een unieke getuige uit de vijftiende eeuw.

Op basis van zijn repertoire en fysieke kenmerken profileert dit boekje zich als een prestigieus en persoonlijk object, bestemd voor een vermogende, adellijke bezitter uit het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Het Leuven Chansonnier is dan ook om meer dan één reden een bijzonder belangrijke vondst: het laat toe de kennis en de inzichten over de circulatie en receptie van het vijftiende-eeuwse wereldlijke lied te verdiepen, het is een nieuwe getuige van gekende en soms befaamde composities, en het voegt niet minder dan twaalf onontgonnen stukken toe aan het laatmiddeleeuws muzikaal repertoire.

The Leuven Chansonnier

A newly discovered manuscript

In 2014 a small Brussels auction-house sold a lot containing a statue, an illuminated initial, and a song-book to a private art-dealer. The song-book was brought to the Alamire Foundation/KU Leuven Musicology Research Group for further investigation. The book, it turns out, is a previously entirely unknown late fifteenth-century chansonnier, complete and in its original cloth binding. The appearance of a new such source of any kind is extremely rare, and all the more so of one in unaltered form. It is almost a century since the last such discovery. The manuscript was acquired by intervention of the Léon Courtin – Marcelle Bouché Fund, a fund which is administered by the King Baudouin Foundation, and handed over to the Alamire Foundation, International Centre for the Study of Music in the Low Countries, by means of a long-term loan.

Hidden in the mists of time

The provenance of the chansonnier remains mysterious. The 2014 seller received it as part of an inheritance, but was uncertain of how it may have been acquired. Beyond that, the source bears only one further indication of ownership: a single illumination, at the beginning of the manuscript, portraying the crest of the Dukes of Savoy-Nemours, a noble family with lands in the Loire valley. The letter “I” in the crest’s background field may possibly refer to Jacques of Savoy, 2nd Duke of Nemours (1531-1585). For chronological reasons, however, it is unlikely that this crest refers to the book’s original owner. Nonetheless, as this crest is the only ownership indication, despite not identifying the first owner, we have provisionally christened the book the Leuven Chansonnier.

Unknown music alongside famous pieces

The chansonnier consists of ninety-six parchment folios, measuring 8.5 x 12 cm (the smallest dimension of any currently known chansonnier). It contains forty-nine French-texted secular songs, and one Latin sacred work at the beginning. All but one of the pieces are for three voices. An initial corpus of forty-four songs appears to have been planned and executed uniformly. Space was left for further additions, which was partially filled later. Elegantly produced, the book is decorated with coloured initials throughout.

No composer-names are mentioned for the pieces. However, thirty-eight of the pieces have concordances in other chansonniers of the time, allowing the identification of works by leading fifteenth-century Franco-Flemish masters including Gilles Binchois, Johannes Ockeghem, and Antoine Busnoys. Twelve of the pieces in the manuscript are unique to it, and previously completely unknown. Further musicological research is needed to propose composers for these pieces.

In a unique witness from the fifteenth century

Both repertoire and physical characteristics date the source to the last quarter of the fifteenth century, and mark the source as a prestigious and personal object for wealthy nobility. The Leuven Chansonnier is thus an extremely important discovery in at least four respects: it deepens knowledge of the ways in which fifteenth-century song was consumed; it deepens knowledge of the circulation of fifteenth-century courtly song; it provides a new witness for known works, including the most popular songs of the time; and it adds no less than twelve new pieces to the fifteenth-century song repertoire.

De ALAMIRE FOUNDATION

From Script to Sound

Vanaf de middeleeuwen vormden de Lage Landen een rijke voedingsbodem voor eenstemmige, meerstemmige en instrumentale muziek. Met de Franco-Vlaamse polyfonie namen ze in de vijftiende en zestiende eeuw op internationaal vlak het voortouw. De componisten uit de Bourgondische en Habsburgse Nederlanden gaven internationaal de toon aan en genoten in hun tijd dezelfde status als de Vlaamse Primitieven in de beeldende kunst.

We kennen deze muziek enkel via de handschriften en later de drukken waarin ze is overgeleverd. Sommige manuscripten leiden een verborgen bestaan en zijn nauwelijks bekend, andere zijn gedocumenteerd. Hun intrinsieke kwaliteiten zorgen er echter voor dat geen van deze bronnen volledig en definitief is ontgonnen en geëxploiteerd. Het gaat immers niet enkel om - vaak zeer hoogstaand uitgevoerde - dragers van schrift en beeld, maar ook om de enige getuigen en dus de sleutels tot een onuitputtelijk, niet tastbaar patrimonium: de muziek.

De Alamire Foundation heeft zich tot taak gesteld de kloof tussen dit materieel en immaterieel erfgoed te overbruggen. Het *Internationaal centrum voor de studie van de muziek in de Lage Landen* werd in 1991 opgericht en, vanuit zijn associatie met de KU Leuven, gehuisvest in de Universiteitsbibliotheek. Twintig jaar later werd daarnaast, in aanwezigheid van Hare Majesteit Koningin Fabiola, op de historische site van de Abdij van Park (Leuven - Heverlee) het Huis van de Polyfonie ingehuldigd. De activiteiten die de Alamire Foundation vanuit dit onderzoeks- en valorisatieplatform ontwikkelt, hebben een duidelijke finaliteit: omstandigheden creëren en middelen aanreiken waardoor noten op perkament en papier vandaag en in de toekomst op een historisch geïnformeerde wijze voor een hedendaags publiek tot klinken kunnen worden gebracht. Hiervoor profileert de organisatie zich op verschillende vlakken:

- *inventarisatie*: de Alamire Foundation inventariseert, beschrijft en documenteert de bronnen van muziek uit de Lage Landen. Zonder een rigide chronologische afbakening aan te houden, ligt het zwaartepunt op de middeleeuwen en de renaissance;
- *conservatie*: sinds 2010 zet de organisatie in op de digitalisering van handschriften en drukken met polyfonie, gregoriaans en instrumentale muziek. Ze sluit overeenkomsten en partnerschappen af met de bewaarinstellingen, waar de bronnen door middel van het mobiele *Alamire Digital Lab* volgens de hoogste kwaliteitsnormen in situ worden gefotografeerd. Dit leidde tot samenwerking met binnen- en buitenlandse instellingen, zoals de Koninklijke Bibliotheek van België en de Biblioteca Apostolica Vaticana. De opnames worden vervolgens geïmplementeerd in de eigen *Integrated Database of Early Music*. Door de systematische opslag en ontsluiting van de beelden vervult de Alamire Foundation een rol in de conservatie van *digital born* patrimonium. Door haar instrumentencollectie en de recente verwerving van originele bronnen is ze bovendien zelf ook uitgegroeid tot een bewaarinstelling van materieel muzikaal erfgoed ;
- *onderzoek*: binnen dit luik van de opdracht van de Alamire Foundation wordt interactie betracht tussen wetenschappelijk onderzoek en uitvoering van oude muziek. De associatie met de KU Leuven garandeert de Foundation een academische inbedding. Haar intensieve contacten met musici, zowel via haar uitvoerders en ensembles "in residence" als door een nauwe samenwerking met concert- en festivalorganisaties, verschaffen haar een solide artistieke voedingsbodem. Het op de bronnen gebaseerd praktijkonderzoek dat hieruit ontstaat, wordt gevoed door muzieklabo's die plaatsvinden in de daartoe uitgeruste ruimtes van het Huis van de Polyfonie;
- *consultancy*: in haar vijftientwintigjarige bestaan heeft de Alamire Foundation op het vlak van zowel materieel als immaterieel muzikaal erfgoed ervaring opgebouwd. Haar expertise situeert zich in alle stadia van het traject tussen handschrift en uitvoering (*from script to sound*). Door de combinatie van al deze facetten kreeg de Foundation zowel binnen de sectoren van erfgoed, onderzoek en kunsten als op het cultureel beleidsniveau een adviserende en ondersteunende rol toebedeeld;

- *valorisatie*: de verschillende invalshoeken van waaruit het muzikaal patrimonium wordt benaderd, garanderen een gediversifieerde output. In het bijzonder vertalen de activiteiten van de Foundation zich in een brede waaier aan publicaties (zowel in gedrukte vorm als online), lezingen, workshops, cursussen en congressen, tentoonstellingen, concerten en festivals.

Indien mogelijk worden deze elementen gecombineerd, op elkaar afgestemd en geïntegreerd in een totaalprogramma dat zich richt tot een gevarieerd publiek. Recent mondde deze benadering, bijvoorbeeld, uit in een valorisatietraject rond Petrus Alamire (ca. 1470 - 1536), de muziekkopist en -ondernemer aan wie de Foundation haar naam ontleent. In augustus 2015 werd Antwerpen het toneel van een veelzijdig evenement in de vorm van een drieluik waarin Petrus Alamire en de luxueuze muziekhandschriften die onder zijn leiding voor vorsten en welstellende burgers werden geproduceerd, centraal stonden. Het project omvatte een tentoonstelling in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, waarin beeld en klank op elkaar inspeelden. Dit evenement was intens verweven met het oudemuziekfestival 'Laus Polyphoniae' (Festival van Vlaanderen Antwerpen). Tijdens de editie van 2015 klonk enkel muziek uit de Alamire-handschriften, uitgevoerd door internationaal gerenommeerde musici. Simultaan met de start van de tentoonstelling en het festival vond ook een wereldconferentie plaats waarop wetenschappers en musici werden samengebracht om vanuit hun respectieve vakgebieden met elkaar in dialoog te gaan. Ook de tentoonstelling kon rekenen op internationale weerklank: in 2017 begint ze aan een internationale 'Grand Tour', om ten slotte voor een permanente inbedding naar België terug te keren.

Huis van de Polyfonie

Bruggen bouwen tussen geschreven en klinkende noten en muziek uit eeuwenoude handschriften bij het hedendaags publiek brengen: dat is de taak die de Alamire Foundation op zich heeft genomen.

Zeker wanneer het oude muziek betreft, is de uitdaging niet te onderschatten. Tekst en noten werden zorgvuldig en professioneel aan het perkament of het papier toevertrouwd, maar het resultaat is geen partituur in de strikte en actuele betekenis van het woord. Niet alles wat moest gezongen of gespeeld worden, is genoteerd en een eenvoudig notenbeeld verbergt vaak een complexe en versleutelde compositie. Van zangers en instrumentalisten uit de middeleeuwen en de renaissance werd dan ook een behoorlijke dosis kennis en interpretatievermogen verwacht. Dit geldt echter des te meer voor de hedendaagse uitvoerders. Behalve de kloof tussen compositie en geschreven of gedrukte noten moeten zij immers ook een historische en culturele afstand van verschillende eeuwen overspannen, waarin bovendien veel muziek verloren is gegaan. Omgang met oude muziek veronderstelt daardoor zowel decodering van wat er staat als reconstructie van wat er niet of niet meer is.

Vanop de site van de Abdij van Park in Heverlee wil de Alamire Foundation bijdragen tot de dialoog tussen componisten uit het verleden en musici van vandaag. Met haar werk-, labo- en concertruimtes, haar instrumentencollectie en het bibliotheek- en documentatiecentrum in opbouw fungeert het Huis van de Polyfonie als een onderzoeks- en valorisatieplatform waar contact tussen academici en uitvoerders tot stand komt. In labosessies worden edities en bevindingen van musicologen getoetst aan de praktijk, die op haar beurt door onderzoeksresultaten wordt beïnvloed. De wisselwerking leidt tot uitvoeringen die niet op zichzelf staan, maar in een breder kader zijn ingebed. Concerten worden in inleidingen, lezingen en publicaties geduid, geluidsopnames worden in tentoonstellingen geïntegreerd, en workshops en cursussen brengen methodes en inzichten bij een zeer divers publiek, van conservatoriumstudenten en semi-professionele of amateurmusici tot een cultureel geïnteresseerd luisterpubliek.

De Alamire Foundation gaat echter nog een stap verder dan het organiseren en faciliteren van interactie tussen academici en uitvoerders door in de ontsluiting van oude muziek zelf een zeer specifieke rol te spelen: het voeren van praktijkonderzoek, waarbij de musicus zelf wetenschapper wordt.

Aan de basis van dit opzet ligt het principe van de historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk (HIP). Door de wijze waarop oude muziek is overgeleverd, zal nooit met zekerheid kunnen worden aangetoond hoe ze door haar respectieve componisten werd geconcipeerd en hoe ze door musici uit de middeleeuwen en

de renaissance precies werd geïnterpreteerd. De historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk is dan ook niet gebaseerd op de illusie dat het mogelijk is om de muziek te brengen *wie es eigentlich gewesen ist*, maar wel op de intentie om artistieke concepten te ontwikkelen die door zoveel mogelijk parameters uit de ontstaanstijd van de muziek worden geïnspireerd en bepaald.

Een dergelijke invalshoek veronderstelt een terugkeer naar en een studie van de bronnen waarin de oude muziek wordt bewaard. Deze handschriften en oude drukken bereiken echter te vaak uitsluitend - en dan nog slechts in beperkte mate - de musicoloog en raken niet tot bij de uitvoerder. Met de ontwikkeling van praktijkonderzoek wil de Alamire Foundation hier een antwoord op geven. Het is daarbij niet de bedoeling om een alternatief te bieden voor academisch onderzoek. Eerder integendeel. De inzichten die door de musicologie, maar ook door disciplines als de geschied- en kunstwetenschappen, de literatuur of de theologie worden ontwikkeld, vormen de basis voor efficiënt en succesvol praktijkonderzoek. Een voortdurende dialoog tussen de academicus en de musicus, zoals hij binnen het Huis van de Polyfonie wordt gevoerd, is meer dan ooit noodzakelijk. Dezelfde interactie toont echter telkens weer aan hoe zinvol het is dat musici vanuit hun eigen invalshoek en methodologie naar de bronnen teruggrijpen, ze bestuderen en er in functie van hun eigen artistiek concept mee aan de slag gaan. Deze rechtstreekse confrontatie tussen bron en uitvoerder resulteert niet enkel in significante resultaten op het vlak van de historische uitvoeringspraktijk, maar ook in bevindingen met aantoonbare relevantie voor het academisch onderzoek. Bronnenstudie vanuit en met het oog op de praxis leidt ertoe dat uitvoering niet enkel als een vorm van valorisatie van onderzoek moet worden beschouwd, maar dat ze er zelf deel van uitmaakt en er een determinerende rol in speelt.

Library of Voices

De *Library of Voices* is een hedendaagse bibliotheek die in juni 2018 wordt geopend in de prachtige Sint-Norbertuspoort van de Parkabdij. Boek, digitaal beeld en sound worden er ondergebracht en met de nieuwste technieken ontsloten. Polyfonie, gregoriaans en muziek voor beiaard worden er gevaloriseerd op de meest geavanceerde manier. In het gebouw bevinden zich zowel een documentatiecentrum, een sound laboratorium als een digitale bibliotheek waar unieke beelden van manuscripten uit de Lage Landen in hoge resolutie worden getoond. Het is tevens het hoofdkwartier van ADL (*Alamire Digital Lab*) en IDEM (*Integrated Database for Early Music*) en als geheel wordt het aangestuurd door de Alamire Foundation. Een open huis dat op aanvraag bezoekers (van het brede publiek tot experts) toegang verleent en hen op een hoogtechnologische manier kennis laat maken met het muzikale erfgoed van de Lage Landen. Het recent verworven Leuven Chansonnier wordt een van de pronkstukken van de *Library of Voices*.

Passie van de Stemmen

Zie programmaboek 2017 in bijlage

IDEM

www.idemdatabase.org

ADL

Zie brochure in bijlage

Journal of the Alamire Foundation

Zie brochure in bijlage

Voor meer info:

Bart Demuyt, directeur Alamire Foundation

+32 475 399 324

bart.demuyt@kuleuven.be

contact@alamirefoundation.org

www.alamirefoundation.org